

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA "TA'LIM HAMMA UCHUN" UMUMMILLIY DASTURI MOHIYATINI TARG'IB QILISH

Ikramova Mukambar Anvarovna
Toshkent viloyati Olmaliq shahar
Maktabgacha va maktab ta'limi tizimiga
qarashli 24-sonli umumiy o'rta ta'lim
maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan bolalarni umumiy ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiyaga jalb etish masalalari chuqur tahlil etilgan. "Ta'lim hamma uchun" tamoyili asosida shakllangan inklyuziv ta'lim konsepsiyasining mohiyati ochib beriladi hamda ushbu tizimning maqsad va vazifalari aniqlanadi. Shuningdek, inklyuziv ta'limga xos pedagogik yondashuvlar, psixologik qo'llab-quvvatlash va korreksion ishlarning ahamiyati yoritilib, bolalarni ijtimoiy muhitga samarali moslashtirish jarayonida kompleks yondashuvning o'rnini alohida ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, integratsiyalashgan o'qitish, psixologik-pedagogik yondashuv, korreksion metodlar, ijtimoiy moslashuv, "Ta'lim hamma uchun", individual rivojlanish trayektoriyasi.

Inklyuziv ta'lim g'oyalari va xalqaro asoslarining shakllanishi

L.S. Vigotskiyning pedagogik qarashlariga ko'ra, imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash va o'qitish jarayonida asosiy vazifa — bolaning mavjud nuqsonlarini kompensatsiya qilish va uni ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli integratsiyalashdan iboratdir. U shunday xulosa qiladi: ta'lim tizimi shunday tuzilishi kerakki, unda maxsus yordamga muhtoj bolalar ham o'zining rivojlanish ehtiyojlariga mos tarzda har tomonlama shakllana olsin. Shu ma'noda, Vigotskiy umumiy va maxsus ta'limni birlashtiruvchi inklyuziv yondashuvni asoslab bergan ilk

pedagoglardan biridir. Uning fikricha, bunday yondashuv orqali nogironligi bor bolalar ham umumta'lim muhitida muvaffaqiyatli o'zlashtirish imkoniga ega bo'ladilar.

Inklyuziv ta'limning xalqaro asoslari esa 1990-yilda Tailandda bo'lib o'tgan tarixiy **“Ta'lim hamma uchun”** nomli Umumjahon Konferensiyasida mustahkamlandi. Ushbu konferensiyada 155 ta davlat va 150 dan ortiq nodavlat tashkilotlari ishtirok etib, **“Ta'lim hamma uchun” Umumjahon Deklaratsiyasini** imzoladilar. Deklaratsiyada har bir bola, u qanday ijtimoiy qatlamga mansub bo'lishidan qat'i nazar, to'laqonli va sifatli ta'lim olish huquqiga ega ekani qat'iy ta'kidlandi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan, nogironligi bor yoki ijtimoiy ajralgan guruh vakillari uchun teng sharoitda ta'lim olish imkoniyati yaratilishi shartligi belgilab qo'yildi.

Mazkur deklaratsiyada quyidagi asosiy tamoyillar ilgari surilgan:

- ✓ Har bir bolaning ommaviy maktabda ta'lim-tarbiya olish huquqi kafolatlanadi;
- ✓ Ta'lim usullari va metodikalari bolalarning ehtiyojlariga moslashtirilgan holda ishlab chiqiladi;
- ✓ Maktablarda to'laqonli psixologik-pedagogik va korreksion yordam ko'rsatish tizimi yo'lga qo'yiladi;
- ✓ Bolalar haqidagi qarorlar kompleks, ya'ni ko'p tarmoqli mutaxassislar ishtirokida qabul qilinadi;
- ✓ Har bir bolaning shaxsiy huquqlari to'liq kafolatlanadi va hurmat qilinadi;
- ✓ Inklyuziv ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi mustahkamlanadi;
- ✓ Integratsiya tamoyili o'quv rejalari va dasturlarining tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi.

Hozirgi kunda ko‘plab davlatlar tomonidan inklyuziv ta‘limni rivojlantirish, maxsus yordamga muhtoj bolalarning individual va ijtimoiy rivojlanish imkoniyatlarini kengaytirish bo‘yicha milliy siyosat darajasida chora-tadbirlar belgilab qo‘yilgan. Umumta‘lim muassasalarida bunday bolalarga ta‘lim berish orqali ularning kompensator salohiyatini rivojlantirish, ijtimoiy moslashuvini ta‘minlash va jamiyatga to‘laqonli integratsiya qilish ustuvor vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

2003 yilda Respublikamizda „Ta‘lim hamma uchun“ Milliy dasturi ishlab chiqildi. „Ta‘lim hamma uchun“ dasturining Milliy rejasi YUNESKO ning maslahatlari va moddiy ko‘magi bilan 2000-yilgi Dakar shartnomalariga mos bo‘lib, siyosatchilar, ta‘lim tizimi, vazirlik va idoralar rahbarlari, pedagoglar, jamoat arboblari, O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta‘lim tizimini rivojlantirish muammolari bilan qiziquvchi barcha shaxslar uchun mo‘ljallangan. Mazkur rejada O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz ta‘lim tizimini „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, „Ta‘lim hamma uchun“ Milliy Rejasining konseptual o‘zagi asosida isloh etish muammolari va istiqbollari tahlil qilingan. XTB ta‘lim markazi YUNESKO tashkiloti bilan hamkorlikda 2001-2003 yillarda „inklyuziv ta‘lim“ mavzusida seminar o‘tkazib , uning tavsiyalariga asosan „Inklyuziv ta‘lim resurs markazi“ tashkil etildi. Hozirgi kunga kelib respublikamiz tomonidan viloyatlardagi maktablarda tashkil etilgan inklyuziv sinflar tajriba, sinov tariqasida o‘z ish faoliyatlarini olib bormoqdalar. Inklyuziv ta‘lim g‘oyasini O‘zbekistonda joriy qilish va undagi 36 muammolarni hal qilish maqsadida turli xil chora-tadbirlar uyushtirish, matbuotaxborot vositalari orqali targ‘ibot- tashviqot ishlari bir muncha faollashdi. Davlatimiz tomonidan qabul qilingan „Ta‘lim to‘g‘risidagi Qonunning II bobi 9-moddasida jismoniy, aqliy, sensor(sezgi) ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo‘lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta‘lim muassasalarida, umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta‘lim tashkilotlariga inklyuziv shaklda yoki uy sharoitida yakka tartibda ta‘lim oladi“.

Inklyuziv ta‘lim haqida so‘z yuritilganda , uning asl mohiyatini nimaga qaratilayotgani haqida so‘z boradi. O‘zi „Inklyuziv ta‘lim“ nima? „Inklyuziv ta‘lim“

bu (ingliz tilidan olingan bo‘lib, inclusive, inclusion-uyg‘unlashmoq, uyg‘unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma‘nolarini bildiradi). Nogiron va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta‘limga muhtoj bolalar (ayrim sabablarga ko‘ra imkoniyati chelangan) o‘smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat‘i nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo‘naltirilgan umumta‘lim jarayoniga qo‘shishni ifodalovchi ta‘lim tizimidir. Sharqning mashhur allomalari Ibn Sino, Imom Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Alisher Navoiy, Abdulla Abdulla Avloniylarning tarbiyasining maqsadlari har bir bola shaxsining rivojlanishiga ta‘limning ta‘siri to‘g‘risidagi qarashlari inklyuziv ta‘lim rivojlanishining metodologik bazasi hisoblanadi. Imkoniyati cheklangan bolani oddiy sharoitga joylashtirish integratsiyaga qarab qo‘yilgan birinchi qadamdir. Imkoniyati cheklangan bolalarning umumta‘lim muassalari tarkibiga qarab olinishi jahon miqyosida „inklyuziv“ yoki „integratsion“ ta‘lim atamalari bilan ataladi. Integratsiyalashgan ta‘lim bu-diqqat markazida bolaning aynan maktabga kelib ketish muammosi turgan, maxsus ehtiyojli bolaning maktabga qatnash jarayonidir. Inklyuziv ta‘limning maqsad va vazifalari.

Inklyuziv ta‘limni samarali tashkil etish uchun bir qator muhim maqsad va vazifalarning hal etilishi zarur. Ushbu tizim, avvalo, imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlar uchun ta‘lim muassasalarida teng huquqli va sifatli ta‘lim olish imkonini yaratishga qaratilgan bo‘lib, quyidagi yo‘nalishlarda tizimli faoliyatni talab qiladi:

- **Psixologik-pedagogik va korreksion sharoitlarni yaratish:** Har bir bola, jumladan, maxsus ehtiyojga ega o‘quvchilar uchun ham moslashtirilgan ta‘lim muhiti shakllantiriladi. Bu jarayonda individual rivojlanish trayektoriyasiga mos o‘quv dasturlari, korreksion-pedagogik yondashuvlar va psixologik yordam tizimi joriy etiladi.
- **Ta‘limdagi tenglik tamoyilini kafolatlash:** Inklyuziv tizimning asosiy vazifasi — barcha o‘quvchilarning, ular qanday imkoniyatlarga ega bo‘lishidan qat‘i nazar, bilim olishdagi teng huquqlarini ta‘minlashdan iborat.

Bu — diskriminatsiyadan xoli, adolatli va inklyuziv ta'lim muhiti shakllanishining negizidir.

➤ **Jamiyat va oila ishtirokini ta'minlash:** Inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda jamiyatning barcha qatlamlari, ayniqsa, ota-onalar va oila a'zolarining faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Ular ta'lim jarayonining ajralmas subyektlariga aylanishi, bolalarning ijtimoiy hayotga erta moslashuvini ta'minlaydi.

➤ **Bolalarni oiladan ajralmagan holda tarbiyalash:** Imkoniyati cheklangan bolalarning o'z oilasi bag'rida yashash, tarbiyalanish va rivojlanish huquqlari saqlanib qolishi kerak. Bu tamoyil bolani inklyuziv jamiyatga kiritishda asosiy ijtimoiy kafolat hisoblanadi.

➤ **Mehr-muhabbat va do'stona munosabatni shakllantirish:** Inklyuziv ta'lim muhitida barcha bolalarga, ayniqsa imkoniyati cheklanganlarga nisbatan ijobiy, insonparvar, mehribon va qo'llab-quvvatlovchi munosabatni shakllantirish zarur. Bu nafaqat maktabda, balki keng ijtimoiy makonda ham ijobiy o'zgarishlarga olib keladi.

Mazkur maqsad va vazifalarning amalga oshirilishi nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar, balki butun ta'lim tizimi va jamiyatning rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shomaxmudova .R.Sh Inklyuziv ta'lim (Xalqaro va O'zbekistondagi tajribalar) Toshkent-2011
2. Xodjayev. B Umumiy Pedagogika nazariyasi va amaliyoti Toshkent-2017 (188bet)
3. „Ta'lim hamma uchun” - Dakar deklaratsiyasi-2002
4. „Ta'lim hamma uchun milliy dasturini joriy qilish masalalari” mavzusidagi ilmiy – amaliy konferensiya materiallari. Toshkent-2005

5. Muzaffarova, X. (2021). AQLI ZAIFLIK TUSHUNCHASI TALQINIDAGI NAZARIY XATOLARNING SALBIY OQIBATLARI. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2).
6. Muzaffarova, X. (2020). OQUVCHILAR SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK OYIN VA MASHQLARNI TANLASH TEXNOLOGIYASI. Архив Научных Публикаций JSPI.
7. Muzaffarova, X. (2020). Мактабгача таълим жараёнига мультимедиа технологиясини татбиқ этиш. Архив Научных Публикаций JSPI.